

Антропний час: перспективи та недоліки прогнозування

Ханжи В. Б.

Професор, доктор філософських наук,

завідувач кафедри філософії,

біоетики та іноземних мов

Одеського національного медичного університету,

м. Одеса, Україна

Анотація. Роботу присвячено осмисленню проблеми прогнозування становлення антропного часу крізь призму виявлення основних недоліків побудови прогнозних моделей щодо антропних систем. Виявлено такі недоліки у подібному прогнозуванні, як редукція об'єктивних детермінант людського розвитку до єдиного принципу та недооцінка значущості чинника свободи волі.

Ключові слова: прогнозування, антропний час, людська історія, атрактори, свобода волі, фази впорядкування та хаотизації.

Annotation. The work is dedicated to understanding the problem of forecasting the development of anthropic time, focusing on the main shortcomings in constructing predictive models for anthropic systems. The identified shortcomings include the reduction of objective determinants of human development to a single principle and the underestimation of the significance of the free will factor.

Keywords: forecasting, anthropic time, human history, attractors, free will, phases of ordering and chaotization.

Вступ

Прискорення зростання наукового знання природно зумовило необхідність розвитку такої галузі, як наукове прогнозування. У сьогоdnішніх реаліях воно здійснюється практично у кожній галузі людської діяльності – від початкової освіти до освоєння космічного простору. Детальний аналіз тенденцій розвитку об'єкта, спроба виявлення складнощів і небезпек, що зустрічаються на різних етапах цього розвитку, а також подальше попереджувальне втручання дозволяють мінімізувати вплив деструктивних факторів і певною мірою пом'якшити наслідки критичних ситуацій. Не обійдено увагою питання наукового прогнозування і при розробці концепції антропного часу, а також у її подальших реконструкціях (Ханжи, 2014, 2020, 2023), здійснюваних автором даних матеріалів у контексті антропологічної парадигми часу [4].

Основна частина

Прогнозування становлення антропного часу та історії у її людській складовій здійснюється з урахуванням недоліків крайніх підходів в оцінці цієї процесуальності. Одна крайність – це так званий моністичний підхід, що наполягає на тому, що процес розвитку людства здійснюється як опредметнення загальнолюдського сенсу, і кожен етап жорстко детермінованої цим єдиним принципом історії необхідно постає як наслідок попереднього. Його ключова ідея зводиться до того, що, незважаючи на суттєву несхожість розвитку різних цивілізацій та культур, в історичному процесі можна виділити «генеральну лінію», єдиний зміст та спрямованість. Профілюючими в моністичному підході є концепції, що так чи інакше пов'язують історію з прогресом – як науково-технічним, так і моральним (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, А. Сміт, Г. В. Ф. Гегель, марксистки).

Однак незважаючи на значний розмах, якого свого часу набув моністичний підхід, на його адресу природним чином звучали і звучать донині критичні зауваження щодо, щонайменше, двох важливих моментів, які значно ускладнюють прогнозування та вагомо зменшують точність його результатів.

По-перше, дуже сумнівною є редукція детермінант історії до одного смислового спрямовуючого начала (атрактора). У контексті конкретизації цієї претензії доцільним є звернення до концепції американського соціолога і футуролога Даніела Белла. Сучасні реалії такі, зазначає дослідник, що пояснити все різноманіття історичного процесу мультикультурного світу єдиною ідеєю (найчастіше – ідеєю прогресу, яка здебільшого розуміється в економічному сенсі) не є можливим. Різні типи суспільств, а в історії вчений виділяє доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне суспільства, «...відрізняються одне від одного типом співвідношення їхніх політичних систем із соціальною структурою і культурою». Погіршує ситуацію та обставина, що «всередині самої соціальної структури (як і всередині політичного устрою та культури) існують різні осьові принципи, навколо яких будуються суспільні інститути» [1, с. 153–154]. Отже, зведення фундаменту історії до єдиного принципу виявляється неприпустимо одностороннім: «В сучасних умовах, – пише Белл, – у світі вже не існує єдиного чинника або навіть вузької групи чинників, які мають визначальний вплив на напрямок світового розвитку» [2, с. 48].

По-друге, моністичний підхід надмірно, аж до абсолютизації, звеличує значущість об'єктивних надіндивідуальних детермінант, як правило, не враховуючи суб'єктного фактора. Показовою в цьому сенсі є методологія математичного моделювання, яка за низкою позицій виявилася вельми узгодженою з моністичним підходом. Деякі адепти цього напряму, поєднуючи його із синергетичними уявленнями (наприклад, [3]), зауважують, що система, що самоорганізується, вибирає один з певного (обмеженого самою природою системи) кола шляхів розвитку – той, що потенціюється на підставі властивостей і відповідних можливостей об'єкта. На інші шляхи (які знаходяться поза цією сукупністю) спочатку накладено своєрідне «еволюційне

правило заборони» [3, с. 115]. Ця обставина надає представникам вказаного напрямку підстави вважати, що поступове виключення «заборонених» еством розвитку системи шляхів дозволяє подолати ситуацію невизначеності й викристалізувати досить ясну картину її майбутнього. Однак наскільки є коректним такий підхід, коли йдеться про різні рівні людського буття (особистісний, соціально-культурний), тобто про ті середовища, які принципово ознаменовані таким атрибутом, як свобода волі? Адже саме вона і вносить характеристику невизначеності в картину прогнозованої подійності.

Протилежна позиція, в рамках якої історичний процес мислиться як принципово позбавлений закономірності (іраціоналізм), присутня у вченнях представників філософії життя, які розглядали як зміст історії іраціональну вітальну стихію, життєвий порив (Ф. Ніцше, А. Бергсон). У наведеному контексті примітні також вчення деяких екзистенціалістів (наприклад, К. Ясперса), які підкреслювали, що будь-яка спроба виявлення закономірності входить у суперечку з компонентою невизначеності, пов'язаною зі свобідною волею і здатністю самореалізації людини, що позиціонується як справжній суб'єкт історичного процесу. Цю лінію думки було підтримано та інтерпретовано у другій половині ХХ ст. Брюссельською школою термодинаміки, що виразилося, наприклад, в ідеї «непередбачуваності гуманітарних систем» Г. Ніколіса та І. Пригожина [7].

Під час розробки концепції антропоного часу була здійснена спроба уникнути крайнощів, з одного боку, ігнорування специфічності антропних об'єктів, що, зокрема, виражається в огульному «накиданні» на них методології математичного моделювання, з іншого – позиції філософів-іраціоналістів, бо вона заперечує явно існуючі «генеральні лінії» становлення людських спільнот.

Отже, у згаданій концепції в якості фундаментального рушія становлення антропоного часу розглянуто свободу волі, причому в двох її видах – модусах детермінованої та самодостатньої свободи волі [5]. Перше поняття використане для позначення свободи волі, яка фундує перебіг антропоного часу (і, відповідно, людський історичний процес) під впливом зовнішніх детермінуючих начал – атракторів історії (фази упорядкування). На різних етапах концептуального моделювання як такі були розглянуті атрактори життя і смерті (Ханжи, 2014), атрактори блага і зла (Ханжи, 2020). Другим поняттям позначена «незаангажована» свобода волі, що реалізується поза контекстом детермінант історії (фази хаотизації).

Як видно, у фазах упорядкування становлення антропо-темпоральної системи має детермінований характер. В руслі розгортання антропоного часу, яке визначають зовнішні цільові начала, практично унеможливаються девіації, «гасяться» можливі флуктуації. Саме тому ретельне дослідження атракторів закладає підстави достатньо продуктивного прогнозування даної процесуальності. Проте в інших періодах – фазах хаотизації – становлення антропоного часу

підготовлюється розгортанням його внутрішнього рушія, свободи волі, в самодостатньому модусі. Через некомплементарність (відставання або превалювання) за критерієм інтенсивності певної одиниці антропного часу («часової матрешки»), що пов'язана із діяльністю суб'єкта на тому чи іншому рівні людського буття – особистісному, мікросоціальному чи макросоціальному, щодо зовнішніх темпоральних умов або однорівневих часових одиниць у ній відбувається ескалація флуктування. Це призводить темпоральну одиницю до звільнення з конуса тяжіння атрактора і поліфуркаційного виходу в стадію хаотизації, де її становлення базується на «чистій» свободі волі. І саме через наявність у розгортанні антропного часу періодів самодостатнього плину, де ця динаміка фундується виключно його внутрішнім рушієм – свobodною волею (і діяльністю унікальністю суб'єкта відповідної темпоральної одиниці) [6, с. 109], суттєво збільшується ступень невизначеності даної процесуальності. Тому здійснення прогнозування у зазначені фази виявляється можливим тільки з певною (іноді – дуже малою) часткою ймовірності.

Висновки

Серед причин наявності недоліків у побудові прогнозних моделей щодо перебігу антропного часу і становлення історії в її людській складовій як найбільш значущі виділено такі: 1) зведення множини (двох та більшої кількості) зовнішніх чинників (атракторів) до одного об'єктивного принципу людського розвитку; 2) недооцінка вагомості фундаментального атрибута людського буття, розглянутого в даній роботі в якості іманентного рушія антропного часу та історії, – свободи волі.

Список літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева ; вступ. ст. В. Л. Иноземцева. — Изд. 2-ое, испр. и доп. — М. : Akademia, 2004. — CLXX, 788 с.
2. Белл Д. Эпоха разобщенности. Размышления о мире XXI века / Даниел Белл, В. Л. Иноземцев. — М. : Центр исслед. постиндустр. общества, 2007. — 304 с.
3. Курдюмов С. П. Структуры будущего: синергетика как методологическая основа футурологии / С. П. Курдюмов, Е. Н. Князева // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве : сборник / сост. и отв. ред. В. А. Копчик. — М. : Прогресс-Традиция, 2002. — С. 109–125.
4. Ханжи В. Б. Онтологическая и антропологическая парадигмы времени / В. Б. Ханжи // Философские проблемы биологии и медицины : [сб. докл. и сообщ. ежегод. конф. / редкол. : Моисеев В. И. (гл. ред.) и др.]. — М. : Принтберри, 2007– . — Вып. 5 : Нормативное и дескриптивное. — 2011. — С. 151–153.

5. Ханжи В. Б. Свобода воли как имманентное основание антропного времени и человеческой истории / В. Б. Ханжи // *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. — 2014. — № 4. — С. 190–204.
6. Khanzhy V. B. The Interpretation of Husserl's Time-Consciousness in the Reconstruction of the Concept of Anthropic Time. Part Two / V. B. Khanzhy, D. M. Lyashenko // *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. — 2023. — № 24. — Pp. 101–117.
7. Nicolis G. *Exploring complexity: An introduction* / G. Nicolis, I. Prigogine. — NY : W. H. Freeman, 1989. — 313 p.